

Компетенція органів конституційної юрисдикції: порівняльно-правовий аналіз і перспективи модернізації в Україні

КАМІНСЬКА Наталія*

доктор юридичних наук, професор, професор Державного податкового університету,
головний науковий консультант Дослідницької служби Верховної Ради України
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

Анотація. Реалії української дійсності, активізація євроінтеграційних процесів і набуття статусу кандидата в члени Європейського Союзу зумовлюють необхідність модернізації та переосмислення правових цінностей, їх значення в сучасному світі. Це, безперечно, стосується й Конституційного Суду України, об'єктивує потребу в удосконаленні порядку його формування, компетенції, організації діяльності тощо. Задля ґрунтовного всебічного вивчення доцільно звернутися до відповідного досвіду інших держав, критично його проаналізувати щодо доцільності й можливості використання в Україні. Метою цієї статті є узагальнення іноземного досвіду конституційно-правового регулювання компетенції органів конституційної юрисдикції, здійснення порівняльно-правового аналізу та визначення напрямів модернізації такого регулювання в Україні. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально юридичні методи, відповідні підходи й принципи. Ключовими задля досягнення зазначеної мети є діалектичний, порівняльно-правовий, аксіологічний, гносеологічний, історичний, герменевтичний та інші методи. Викладені положення ґрунтуються на комплексному та системному, феноменологічному і плуралістичному підходах тощо. Наукова новизна статті полягає в тому, що узагальнення тенденцій конституційно-правового регулювання напрямів діяльності органів конституційної юрисдикції дозволяє виокремити найпоширеніші: 1) визначення конституційності нормативно-правових актів; 2) тлумачення конституції; 3) розгляд скарг щодо порушення свобод і прав людини; 4) вирішення спорів (конфліктів) між владними органами держави (між федерацією та суб'єктами федерації, між суб'єктами федерації або між центральними та регіональними органами, як і між останніми); 5) розгляд питань про імпідмент; 6) розгляд питань про відповідність законів ратифікованим міжнародним договорам, положень інших актів, виданих центральними державними органами, конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам; 7) розгляд виборчих спорів; 8) розгляд питань про відповідність конституції цілей або діяльності політичних партій, відповідність рішення про їх розпуск або іншого рішення, що стосується діяльності політичної партії, конституційним чи іншим законам. Розглянуто специфіку регламентації та реалізації компетенції органів конституційної юрисдикції. Оптимальним визнано вдосконалення повноважень Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності міжнародних договорів, типів конституційного контролю, наслідків неконституційності; доповнення наявного переліку повноважень вирішенням компетенційних спорів; розгляду питань про імпідмент вищих посадових осіб держави (а не лише Президента України); розгляд виборчих спорів і про відповідність діяльності політичних партій Конституції України тощо. Запропоновано відповідні законодавчі зміни

Ключові слова: орган конституційної юрисдикції; Конституційний Суд України; компетенція; повноваження; правовий статус; конституційність; правосуддя; законотворчість

Історія статті:

Отримано: 28.02.2023

Переглянуто: 27.03.2023

Прийнято: 28.04.2023

Рекомендоване посилання:

Камінська Н. Компетенція органів конституційної юрисдикції: порівняльно-правовий аналіз і перспективи модернізації в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 38–49. doi: 10.33270/01232502.38.

*Відповідальний автор

Вступ

У сучасній науці конституційного права України, так само як і в іноземній науці, значну увагу приділено вивченню правового статусу, організації та ефективності функціонування органів конституційної юрисдикції. Водночас дослідники неодноразово акцентували на проблематиці формування цих органів у різних державах, їх функціональному призначенні, ролі та місці в системі органів публічної влади, у національному механізмі захисту прав і свобод людини тощо.

На жаль, збройна агресія РФ проти України спричинила численні людські жертви, масове порушення прав і свобод людини, імперативних норм міжнародного права, зумовлюючи потребу в модернізації та переосмисленні конституційних і інших правових цінностей, їх значення в сучасному світі. Це посилюється активізацією євроінтеграційних процесів, набуттям Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Зазначене вище, безперечно, вплинуло і на Конституційний Суд України (КСУ), необхідність удосконалення порядку його формування, організації діяльності, реформування правового статусу. А задля ґрунтовного підходу до цього, як відомо, важливо дослідити відповідний іноземний досвід, критично його проаналізувати на предмет доцільності та можливості використання в реаліях української дійсності.

Слід зазначити, що теоретичні й практичні аспекти організації та діяльності органів конституційної юрисдикції окреслили у своїх працях такі вчені: С. Бобровник, В. Боняк, С. Головатий, В. Городовенко, О. Гришук, М. Гультай, В. Демиденко, А. Єзеров, М. Козюбра, В. Колісник, О. Константи́й, М. Костицький, А. Крусян, Н. Кушакова-Костицька, І. Куян, В. Лемак, О. Марцеляк, О. Петришин, М. Савчин, А. Селіванов, В. Сergyо́н, О. Скрипнюк, І. Сліденко, О. Совгиря, О. Спінчевська, Д. Терлецький, В. Тихий, Н. Шапгала, С. Шевчук та ін. Попри значний науковий інтерес, чимало питань у цій царині потребують детального вивчення, зокрема компаративного аналізу.

Тому метою цієї статті є узагальнення іноземного досвіду конституційно-правового регулювання компетенції органів конституційної юрисдикції, здійснення порівняльно-правового аналізу та визначення напрямів модернізації такого регулювання в Україні.

Матеріали та методи

Методологічний інструментарій цього дослідження є багатоманітним, його основу становлять загальнонаукові та спеціально юридичні методи, а також відповідні підходи й принципи. Так, ключовими задля досягнення

зазначеної мети є діалектичний, порівняльно-правовий, аксіологічний, гносеологічний, історичний, герменевтичний та інші методи. Водночас викладені положення ґрунтуються на комплексному та системному, феноменологічному та плюралістичному, низці інших підходів.

Доволі часто науковці пов'язують встановлення правової природи органів конституційної юрисдикції з визначенням їх місця в системі поділу влади. У цьому контексті виокремлюють такі підходи: конституційне правосуддя ототожнюється з судовою гілкою влади (Ж. Овсепян, К. Половченко, А. Селіванов, А. Стрижак, В. Тихий, Дж. Хецуріані, Г. Халмаї та ін.); конституційна юстиція є різновидом контрольної влади (С. Денісов, Р. Мартинюк, Ю. Шульженко та ін.); конституційна юстиція є своєрідною самостійною інституцією, що належить до жодної з гілок влади (Є. Кіреєва, Я. Ключка, М. Сербан та ін.); комплексний характер органу конституційного правосуддя, що поєднує риси судової та контрольної влад (Л. Гарліцкі, Ж. Джангірян та ін.). Так, І. Петрів зауважує, що функціональні характеристики, інституційне оформлення, характер, принципи та зміст діяльності органів конституційної юстиції в Україні й державах Східної Європи вказують саме на їх правосудну природу. Відповідно до своїх повноважень вирішують спори про право та врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, встановлюючи таким чином конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм (Petriv).

Професор О. Константи́й у своїх працях обґрунтовано розглядає КСУ належним до судової влади України, але автономним, наділеним спеціальними (посиленими) гарантіями незалежності його суддів, органом конституційного правосуддя, уповноваженим вирішувати найскладніші та найважливіші для держави й членів суспільства конституційно- (політико-) правові спори, формувати преюдиційну конституційно-правову доктрину захисту фундаментальних прав і свобод людини (Konstantyi, 2022).

Як відомо, у розділі XII Основного Закону України регламентовано компетенцію цього органу, його повноваження, гарантії належного функціонування Суду і його суддів¹. У Законі України «Про Конституційний Суд України» законодавець визначив порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Конституційного Суду України, підстави та порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень².

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

Проте правозастосовна практика в зазначеній царині демонструє чимало проблем, і на цьому неодноразово акцентували сучасні дослідники, судді КСУ, національні та міжнародні експерти (Holovaty, 2022; Skrypniuk, 2022; Shaptala, 2018; Slidenko, 2020; Horodovenko, 2021). З-поміж них, на наш погляд, варто акцентувати на питанні компетенційного характеру. Це підтверджує досвід проведеної 2016 року конституційної судової реформи, насамперед реформи конституційного правосуддя, що втілена в положеннях законів України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» 2016 року та «Про Конституційний Суд України» 2017 року, законодавчих ініціативах про конституційну процедуру, про правотворчу діяльність тощо).

Як зазначають дослідники, сприйняття КСУ як єдиного центру, але не єдиного суб'єкта забезпечення конституційності правових актів в Україні, вказує, що процесуальна реформа 2017 року засвідчила безспірний відступ від традиційної в межах концентрованої моделі процедури інцидентного контролю, що дає підстави твердити про її еволюційний розвиток, адаптацію до умов сьогодення (Antsupova et al., 2022).

У своїх дослідженнях О. Спінчевська наголошує на актуальності вдосконалення конституційного юрисдикційного процесу, вважає доцільним запозичення позитивного досвіду інших країн, прогнозування перспективи його розвитку в Україні та загалом забезпечення ефективності реформування. Безумовно, у разі реалізації Конституційним Судом України юрисдикційних повноважень щодо розгляду конституційних подань, конституційних звернень і конституційних скарг виникають проблемні моменти. Так, з одного й того самого питання – відповідності Конституції України (конституційності) закону України – залежно від форми звернення до Конституційного Суду України різні його органи (Велика палата та сенат), які діють у різних кількісних складах, можуть ухвалити остаточні рішення, які фактично матимуть однакову юридичну силу та наслідки; зазначене стосується і юридичних позицій, викладених у таких рішеннях (Spinchevska, 2022). Автор вважає доцільним надання вказаному органу права звертатися за консультативними висновками до Європейського суду з прав людини в порядку, визначеному Протоколом № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, адже закріплені Конституцією України права та свободи людини і громадянина співвідносяться із правами, гарантованими зазначеною Конвенцією. З іншого боку, надання такого права може поглибити наявну проблему дотримання КСУ строків конституційного провадження, адже потрібен буде додатковий час для отримання відповідних висновків від ЄСПЛ. Доречним також є акцентування на тому, що для підвищення

ефективності конституційного юрисдикційного процесу як засобу захисту прав і свобод людини і громадянина необхідним є більш активне застосування КСУ дискреційних повноважень, передбачених, зокрема, ч. 2 ст. 8 та п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 року, під час вирішення питань щодо наявності підстав для відкриття конституційного провадження у справах, а також реалізації ним судового активізму задля можливості виходу за межі питань, порушених у зверненні. Вбачається, що законодавче закріплення такого положення в порядку, передбаченому законом і випадках, якщо акти (їх окремі положення) безпосередньо пов'язані з предметом відповідного конституційного подання, звернення, скарги та, якщо метою визнання їх неконституційними є захист прав людини, стане позитивним кроком в частині захисту КСУ прав та свобод людини (Spinchevska, 2022).

Таких пропозицій у доктринальних джерелах, аналітичних й інших матеріалах знаходимо чимало. Тому закономірною є констатація питання про удосконалення конституційно-правового регулювання компетенції органу конституційної юрисдикції в Україні, спільно з іншими питаннями, пов'язаними з реформуванням його статусу. Тому, на наше переконання, необхідним є ґрунтовне вивчення відповідного іноземного досвіду в цьому напрямі.

Так, Конституційний Трибунал Республіки Польща на підставі Конституції Польщі 1997 року уповноважений приймати рішення в справах про:

- відповідність законів і міжнародних договорів Конституції;
- відповідність законів ратифікованим міжнародним договорам, ратифікація яких вимагала попередню згоду, виражену в законі;
- відповідність правових положень, виданих центральними державними органами, Конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам;
- відповідність Конституції цілей або діяльності політичних партій;
- конституційну скаргу (ст. 188);
- спори про компетенції між центральними конституційними органами держави (ст. 189).

Тобто для компетенції органу конституційного правосуддя в Польщі характерна наявність таких сфер юрисдикції: 1) перевірка конституційності нормативно-правових актів шляхом перегляду норм (абстрактних і конкретних; *a posteriori* і *a priori* – пп. 1-3 ст. 188, пп. 3 і 4 ст. 122, п. 2 ст. 133; розгляду конституційних скарг – спеціальний порядок перегляду норм (ст. 79, 188 Конституції); 2) вирішення компетенційних спорів між центральними конституційними органами держави (ст. 189 Конституції); 3) рішення щодо відповідності Конституції цілей чи діяльності політичних партій (ст. 188 (4) Конституції); 4) визнання тимчасової нездатності

Президента Республіки обіймати посаду (п. 1 ст. 131 Конституції)¹.

Водночас Конституційний суд Литовської Республіки на підставі ст. 105 Конституції Литовської Республіки:

– розглядає та приймає рішення про відповідність законів Литовської Республіки, інших прийнятих Сеймом актів Конституції Литовської Республіки;

– розглядає відповідність Конституції та законам: актів Президента Республіки, актів Уряду Республіки;

– подає висновки стосовно того:

1) чи мали місце порушення законів про вибори під час виборів Президента Республіки або членів Сейму;

2) чи дозволяє стан здоров'я виконувати Президентом Республіки його обов'язки;

3) чи не суперечать міжнародні договори Литовської Республіки Конституції;

4) чи не суперечать Конституції конкретні дії членів Сейму та державних посадових осіб, щодо яких порушено справу про імпичмент².

Статус і повноваження Конституційного суду Чеської Республіки закріплені безпосередньо в Конституції Чехії. Так, за ст. 87 він вирішує справи:

– про скасування анулювання законів або їх окремих положень, якщо вони суперечать конституційному закону;

– про скасування інших правових актів або їх окремих положень, якщо вони суперечать конституційному закону чи закону;

– за конституційною скаргою органів місцевого самоврядування на незаконне втручання держави;

– за конституційною скаргою на рішення або інші дії органів публічної влади, що порушують гарантовані Конституцією основні права і свободи;

– щодо засобів правового захисту на рішення про перевірку обрання депутата або сенатора;

– у разі виникнення сумнівів щодо втрати пасивного виборчого права та несумісності функцій депутата або сенатора відповідно до ст. 25;

– за конституційним обвинувальним актом Сенату проти Президента Республіки згідно з абзацом 2 ст. 65;

– за пропозицією Президента Республіки про скасування постанови Палати депутатів і Сенату відповідно до ст. 66;

– про заходи, необхідні для виконання рішення Міжнародного суду, обов'язкового для Чеської Республіки, якщо не може бути виконано іншим способом;

– про відповідність рішення про розпуск політичної партії або іншого рішення, що стосується діяльності політичної партії, конституційним чи іншим законам;

– про спори, що стосуються повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, якщо за законом вони не належать до юрисдикції іншого органу.

Також законом може бути встановлено, що Вищий адміністративний суд замість Конституційного суду приймає рішення: а) про скасування правових актів або їх окремих положень, якщо вони суперечать закону; б) про спори, що стосуються повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, якщо за законом вони не належать до юрисдикції іншого органу³.

Значним і різноманітним є обсяг компетенції Конституційної ради Франції. Аналіз відповідних положень Конституції Французької Республіки 1958 року зі змінами та доповненнями дозволяє стверджувати про її компетенцію попереднього й наступного конституційного контролю, з питань виборів і референдумів, надзвичайного стану, коли незалежність нації, цілісність її території або виконання її міжнародних зобов'язань постануть перед серйозною та безпосередньою загрозою, а нормальне функціонування конституційних органів публічної влади перервано тощо. Так, Конституційна рада, здійснюючи контроль за належністю (*veille a la regularite*) виборів Президента Республіки, розглядає відповідні скарги й оголошує результати виборів (ст. 58); за належністю проведення референдуму, передбаченого у ст. 11, 89 і розділі XV, оголошує його результати (ст. 60); якщо оспорується результати виборів депутатів і сенаторів, визначає належність їх процедури (ст. 59).

Передаються на розгляд до Конституційної ради, яка встановлює відповідність Конституції, органічні закони до промудгалії, а також вказані в ст. 11 Конституції пропозиції щодо законів до їх винесення на референдум і регламенти палат Парламенту до їх застосування (ст. 61). Причому таке звернення щодо закону перериває строк здійснення промудгалії, а положення, визнане неконституційним, не підлягає промудгалії та не може бути застосоване. Також, якщо будь-який суд під час здійснення юрисдикції застосовує положення закону, що обмежує гарантовані Конституцією права і свободи, Державна рада або Касаційний суд (*Cour de cassation*) можуть звернутися стосовно цього закону до Конституційної ради, яка у визначений термін

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm/>.

² Конституція Литовської Республіки: прийнята громадянами Литовської Республіки на референдумі 25 жовт. 1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm.

³ Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

приймає відповідне рішення в порядку, встановленому органічним законом (ст. 61-1)¹. У результаті, положення, визнане неконституційним, скасовується з моменту опублікування рішення згаданого органу конституційної юстиції або з моменту, встановленому в цьому рішенні. Крім цього, він може визначити умови та межі преюдиційності відповідного рішення (Lomakin, 2018; Irkliienko, 2020).

Отже, певні повноваження Конституційної ради Франції можна розглядати як складові законотворчого процесу, обов'язкову стадію законодавчого процесу, що передуює промульгації. Загалом, з огляду на широку компетенцію та іншу специфіку, цей орган конституційного контролю є важливим для всієї правової системи Франції, забезпечення якості органічних законів, пропозиції щодо законів до їх винесення на референдум, регламенту палат Парламенту тощо.

Правовий статус Конституційного суду Іспанії (*Tribunal Constitucional de España*) як незалежного конституційного органу регламентується Розділом IX Конституції (ст. 159–165), Органічним законом 2/1979 Конституційного суду (LOTC). Так, згідно з положеннями ст. 161 Конституції цей орган наділений юрисдикцією на всій іспанській території та компетентний:

а) розглядати заяви про неконституційність законів і нормативних актів, що мають силу закону;

б) здійснювати апеляційний розгляд у порядку процедури ампаро щодо порушень прав і свобод, перелічених у п. 2 ст. 52 Конституції, у випадках і в формі, встановлених законом;

в) вирішувати конфлікти про компетенцію між державою та автономними співтовариствами або між останніми;

г) вирішувати інші питання, віднесені до його відання Конституцією й органічними законами.

Причому Уряд може опротестувати перед Конституційним судом рішення та постанови, прийняті органами автономних спільнот. Це передбачає призупинення дії зазначених рішень або постанов, однак Суд у строк до п'яти місяців повинен підтвердити чи скасувати дію цих актів.

Згідно зі ст. 163, якщо будь-який судовий орган під час процесу виявить, що норма, яка має силу закону, що ним застосовується та від законності якої залежить прийняття рішення, суперечить Конституції, то цей орган має право звернутися до Конституційного суду, дотримуючись умов, порядку та з метою досягнення результатів, встановлених законом, що в

жодному разі не матиме призупиняючого характеру².

Водночас у ст. 2 LOTC конкретизовано компетенцію КС Іспанії. Так, слід окреслити розгляд ним спорів щодо захисту місцевої автономії; звернення щодо конституційності міжнародних договорів; перевірки призначень магістратів Конституційного Суду: чи відповідають вони вимогам Конституції та цього Закону; розглядає справи з інших питань, віднесених до його компетенції Конституцією та Органічними законами. Натомість, відповідно до ст. 3 згаданого закону, компетенція КС поширюється на знання та вирішення преюдиційних, будь-яких інших питань, які не стосуються конституційного ладу, безпосередньо пов'язані з розглядом справи з єдиною метою його конституційного судочинства³.

Конституційна Рада Республіки Казахстан передбачена Конституцією Казахстану 1995 року та змінила Конституційний суд Казахстану. Своєрідною особливістю цього органу, на відміну від аналогічних в іноземних державах, є наявність довічних членів експрезидентів республіки, враховуючи невелику чисельність – 7 суддів. Згідно зі ст. 72 Конституції Конституційна Рада уповноважена за зверненням Президента Республіки Казахстан, Голови Сенату, Голови Мажилісу, не менше однієї п'ятої частини загальної чисельності депутатів Парламенту, Прем'єр-міністра:

– вирішувати за наявності спору питання про правильність проведення виборів Президента Республіки, депутатів Парламенту та проведення республіканського референдуму;

– розглядати до підписання Президентом прийняті Парламентом закони на їх відповідність Конституції;

– перевіряти відповідність Конституції Республіки прийнятих Парламентом і його Палатами постанов;

– перевіряти на відповідність Конституції міжнародні договори Республіки до їх ратифікації;

– здійснювати офіційне тлумачення норм Конституції.

Крім цього, на підставі ст. 47 Конституції Казахстану орган конституційної юстиції надає висновок про дотримання встановлених конституційних процедур у разі дострокового звільнення або усунення з посади Президента у випадку державної зради. Згідно з п. 10-1 ст. 44 Конституції, в інтересах захисту прав і свобод людини та громадянина, забезпечення національної безпеки, суверенітету і цілісності держави Президент направляє звернення до

² Constitución española : entrada en vigor 29/12/1978. URL: [https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con).

³ Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23709&p=20151017&tn=1>.

¹ Constitution du 4 octobre 1958 à jour de la révision du 23 juillet 2008. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/>.

Конституційної Ради про розгляд закону чи іншого правового акта, що набрав чинності, на відповідність Конституції Республіки, про прийняття висновку у випадку, передбаченому п. 3 ст. 91 Конституції, а саме щодо змін і доповнень до Конституції, які виносяться на республіканський референдум чи на розгляд Парламенту Республіки¹.

Відповідно до ст. 78 Конституції, якщо суд встановить, що закон або інший нормативний правовий акт, що підлягає застосуванню, порушує закріплені Конституцією права і свободи людини і громадянина, він зобов'язаний призупинити провадження у справі та звернутися до Конституційної Ради з поданням про визнання цього акта неконституційним. Слід зауважити, що не лише назва, а й статус і порядок діяльності зазначеного органу конституційної юстиції зазнали реформування, зокрема Законом РК від 10 березня 2017 року № 51-VI скасовано право заперечення Президента на рішення Конституційної Ради загалом або його частини, які можна було долати двома третинами голосів від конституційного числа членів Конституційної Ради.

Компетенція *Конституційного Суду Вірменії* встановлена Конституцією, а організація його діяльності – Конституцією та Законом про Конституційний Суд. Так, відповідно до ст. 168 Конституції КС у порядку, встановленому законом про Конституційний Суд:

1) визначає відповідність законів, постанов Національних Зборів, указів і розпоряджень Президента Республіки, постанов, підзаконних нормативно-правових актів Уряду та Прем'єр-міністра Конституції;

2) до прийняття проекту змін до Конституції, а також проектів правових актів, що виносяться на референдум, визначає їх відповідність Конституції;

3) визначає до ратифікації міжнародного договору відповідність Конституції закріплених у ньому зобов'язань;

4) вирішує спори між конституційними органами, що виникають у зв'язку з їх конституційними повноваженнями;

5) вирішує спори, пов'язані з рішеннями, прийнятими за результатами референдуму, виборів до Національних Зборів, Президента Республіки;

6) ухвалює постанову з питань припинення повноважень депутата;

7) надає висновки про наявність підстав для відмови від посади Президента Республіки;

8) ухвалює постанову про неможливість виконання повноважень Президента Республіки;

9) вирішує питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Конституційного Суду;

10) вирішує питання про припинення повноважень судді Конституційного Суду;

11) вирішує питання про надання згоди на відкриття кримінального провадження відносно судді Конституційного Суду або на позбавлення його свободи у зв'язку з виконанням ним своїх повноважень;

12) ухвалює в установлених законом випадках постанову про призупинення або заборону діяльності партії².

Як бачимо, власне на рівні основних законів держав регламентовано компетенцію органів конституційної юрисдикції, у спеціальних законах – конституційних або органічних – конкретизуються функції, повноваження цих органів і їх членів, статус, порядок формування, форми діяльності тощо. Є органи конституційної юрисдикції з нечисленними повноваженнями, а є з доволі значною їх кількістю (наприклад, у Чехії, Вірменії тощо). Спостерігається певна національна специфіка в регламентації та реалізації згаданої компетенції, зокрема з огляду на форму державного устрою, чинне законодавство та інші складові національної правової системи, історичні та локальні традиції, наявну систему органів публічної влади та місце в ній органів конституційної юрисдикції.

Слід зазначити, що фактично кожна функція чи повноваження досліджуваних органів мають певні особливості в практиці конкретної держави, відповідного органу конституційної юрисдикції. Наприклад, найяскравіше це виявляється щодо конституційної скарги:

– Конституційний Трибунал Республіки Польща уповноважений приймати рішення у справах про конституційну скаргу;

– Конституційний суд Іспанії компетентний здійснювати апеляційний розгляд у порядку процедури ампаро щодо порушень прав і свобод;

– Конституційний суд Чеської Республіки вирішує справи за конституційною скаргою органів місцевого самоврядування на незаконне втручання держави та за конституційною скаргою на рішення або інші дії органів публічної влади, що порушують гарантовані Конституцією основні права і свободи тощо.

Причому в деяких державах такого інструменту, як конституційна скарга, не передбачено.

На відміну від аналогічних органів інших держав, Конституційний Суд Вірменії уповноважений вирішувати питання про притягнення до

¹ The Constitution of The Republic of Kazakhstan. URL: https://web.archive.org/web/20200508065118/http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution.

² The Constitution of the Republic of Armenia, was adopted through a referendum on July 5, 1995; amendments to the Constitution of the Republic of Armenia were introduced through a referendum on November 27, 2005; on December 6, 2015. URL: <https://www.president.am/en/constitution/>.

дисциплінарної відповідальності судді Конституційного Суду, про припинення ним повноважень, про надання згоди на відкриття кримінального провадження відносно судді Конституційного Суду або на позбавлення його свободи у зв'язку з виконанням ним своїх повноважень. Так само, на відміну від інших аналогічних органів, Конституційний суд Чеської Республіки вирішує справи про заходи, необхідні для виконання рішення Міжнародного суду, обов'язкового для Чеської Республіки, якщо воно не може бути виконано іншим способом.

Як зазначалося вище, певні повноваження Конституційної ради Франції розглядаються складовими законотворчого процесу, обов'язковою стадією законодавчого процесу, що передують промульгації. Загалом не лише найменування відрізняє цей орган, а й його широка компетенція. За зразком французької моделі визначено правовий статус органу конституційного правосуддя Казахстану – Конституційної Ради – закономірно, як і Конституційна рада Франції, визначена суб'єктом законотворчого процесу, а на відміну від КС України, вирішує виборчі спори тощо. Так само своєрідним є найменування аналогічного органу в Польщі – Конституційний Трибунал – з-поміж повноважень якого більшість стосується конституційного контролю, прийняття рішень у справах про відповідність Конституції, міжнародним договорам, а також компетенційних спорів.

Для компетенції Конституційного суду Литви характерне вирішення виборчих спорів, а висновки в справах про імпідмент стосуються відповідності Конституції конкретних дій членів Сейму та державних посадових осіб (а не лише Президента, як і в багатьох інших державах), спільно з висновками щодо того, чи дозволяє стан здоров'я виконувати Президентіві Республіки його обов'язки.

Тобто слід виокремити поширену практику здійснення таких сфер юрисдикції:

- 1) перевірка конституційності нормативно-правових актів;
- 2) розгляд конституційних скарг;
- 3) тлумачення конституції;
- 4) вирішення компетенційних спорів (між центральними конституційними органами держави або між державою та автономними співтовариствами, або між останніми);
- 5) розгляд питань про імпідмент глави держави та інших вищих посадових осіб держави;
- 6) розгляд виборчих спорів і питань щодо політичних партій тощо.

Проте обсяг компетенції органів конституційної юрисдикції не є однаковим, не всі перелічені сфери юрисдикції характерні для кожного з досліджуваних органів, це стосується й суб'єктів і форми звернення до цих органів. Загалом спостерігається поєднання власне юридичного та політичного різновидів компетенції

органів конституційної юрисдикції іноземних держав.

Метою дослідження, серед іншого, є визначення напрямів модернізації конституційно-правового регулювання компетенції органу конституційної юрисдикції в Україні. Науковці неодноразово наголошували на потребі такого вдосконалення. Ідеться не лише про розширення компетенції КСУ, а й підвищення його ролі в демократизації суспільних відносин (Kostytskyi, Kaminska, & Kushakova-Kostytska, 2019; Savchyn, 2020; Krusian et al., 2019; Levkivska, 2019; Hultai, 2019) як рушія якісно нового етапу сучасної антикорупційної реформи (Demydenko, 2020), впливу конституційного судочинства на формування інституту народовладдя в умовах глобалізації (Kaminska, & Shaptala, 2023).

У Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр., затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 перелічено основні проблеми, які зумовлюють необхідність удосконалення діяльності КСУ. Однак їх насправді набагато більше. Проте навіть для вирішення згаданих у Стратегії оптимальним є розширення компетенції цього органу, тому погоджуємося, що серед визначених у ній напрямів і заходів виокремлено:

– розроблення та впровадження ефективних і прозорих процедур притягнення суддів Конституційного Суду України до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку;

– запровадження ефективних механізмів дотримання та моніторингу виконання суддями Конституційного Суду України вимог антикорупційного законодавства тощо¹.

Також варто констатувати потребу в постійній функціональній взаємодії судів системи судоустрою та КСУ, що сприятиме належному захисту конституційних прав і свобод людини. Це безпосередньо пов'язано із забезпеченням дієвості Конституції України, передусім дієвості тих конституційних принципів і цінностей, які закладають підґрунтя конституційному порядку та конституційній політиці держави. Так само назріла необхідність удосконалення механізмів взаємодії КСУ та громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб приватного права щодо подання конституційних скарг; деталізації правил щодо відводу та самовідводу суддів, відшкодування шкоди, завданої застосуванням актів і діями, що визнані неконституційними тощо.

¹ Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр.: Указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>.

У своїх працях Ю. Михеєнко акцентує на потребі в обґрунтуваннях (причому з докладним за потреби роз'ясненням) прийнятих Судом актів і застосованих у процесі прийняття правових і логічних підходів. Довіра та переконаність суспільства в правдивості та відповідності Основному Закону України, його тексту й «духу» запроваджених Конституційним Судом України новацій не можливі без розуміння їхнього змісту та причини їх появи в конституційній правовій доктрині. Брак останніх може поставити під сумнів їх легітимність. Тому слід зважати на особливу місію КСУ не лише як «охоронця» Конституції України, її новелізатора, а і як основного суб'єкта формування конституційної культури. Зазначене об'єктивує високий ступінь відповідальності органу конституційної юрисдикції перед українським народом, унаочнює необхідність завоювання ним високого авторитету, що передусім полягає в сприйнятті суспільством і довірі до його діяльності (Мукхеїєнко, 2022). Професор А. Селіванов запевняє, що КСУ – не «інституція влади», а реальний механізм справедливості й охорони прав і свобод людей (Selivanov, 2022).

У контексті надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу також актуалізувалося питання зміни підходів як до його формування, так і компетенції та процедур діяльності. У наукових джерелах зауважено, що практика КСУ в царині застосування повноважень щодо контролю за міжнародними договорами залишається рудиментарною (Vodiannikov, 2022; Riznyk, 2020; Mendez, 2017). Так, О. Скрипнюк зазначає, що КСУ зробив чимало для забезпечення інтеграції України до членства в ЄС, утім на цьому шляху були й такі рішення, які можна назвати або невдачами вітчизняної конституційної юстиції, або її помилками, що спричинило конституційну кризу (Skrypniuk, 2022). Як відомо, офіційною перешкодою для ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду став висновок КСУ № 3-в/2001, яким встановлено невідповідність цього статуту положенням Конституції України. З внесенням змін і доповнень 2016 року до ст. 124 Конституції України, відповідно до якої Україною може бути визнано юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом, фактично актуалізувалася необхідність прийняття нового висновку КСУ за встановленою процедурою. Це ймовірно відкрило б шлях до прийняття спеціального законодавства України про співпрацю з МКС.

Водночас на сьогодні КСУ є дієвим учасником конституціоналізації процесу європейської інтеграції, тому не випадково першою вимогою, яку висунув ЄС перед Україною як кандидатом у члени ЄС, є вимога реформування КСУ. На цьому акцентує Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційської Комісії) у

висновку щодо законопроекту «Про конституційну процедуру» № 4533. Отже, КСУ спільно з іншими владними органами покликаний відігравати важливу роль у процесі інтеграції України до європейського правового простору, реалізації міжнародних зобов'язань, утвердження європейських цінностей і стандартів у конституційно-правових реаліях. Але варто пам'ятати, що це орган без права на помилку!¹ (Skrypniuk, 2022; Holovaty, 2020; Kaminska, 2022).

Висновки

Досвід іноземних держав в окресленій сфері є різноманітним і цікавим, так само спостерігаємо здобутки та певні проблеми, пов'язані з формуванням, компетенцією та функціонуванням органів конституційної юрисдикції. До того ж у межах однієї статті неможливо проаналізувати такий досвід багатьох держав, проте, узагальнюючи тенденції конституційно-правового регулювання напрямів діяльності органів конституційної юрисдикції, слід зазначити, що вони переважно зводяться до таких:

- визначення конституційності нормативно-правових актів;
- тлумачення конституції;
- розгляд скарг щодо порушення свобод і прав людини;
- вирішення спорів (конфліктів) між владними органами держави (зокрема між центральними та регіональними органами або між останніми);
- розгляд питань про імпичмент;
- розгляд питань про відповідність законів ратифікованим міжнародним договорам, а також положень інших актів, прийнятих центральними державними органами, конституції, ратифікованим міжнародним договорам і законам;
- розгляд виборчих спорів;
- розгляд питань про відповідність конституції цілей або діяльності політичних партій, відповідність рішення про розпуск політичної партії або іншого рішення, що стосується діяльності політичної партії, конституційним чи іншим законам тощо.

Переважно на рівні основних законів держав регламентовано компетенцію органів конституційної юрисдикції, у спеціальних законах – конституційних або органічних – конкретизуються функції, повноваження цих органів і їх членів, статус, порядок формування, форми діяльності тощо. Є органи конституційної юрисдикції з різним обсягом

¹ Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union, European Commission, Brussels, 17.6.2022 COM(2022) 407 final. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en; Urgent opinion on the Reform of the Constitutional Court of Ukraine issued pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Rules of Procedure. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf>.

повноважень, спостерігається певна специфіка в регламентації та реалізації такої компетенції, враховуючи форму державного устрою, чинне законодавство та інші складові національної правової системи, історичні та локальні традиції, сучасну систему органів публічної влади та місце в ній органу конституційної юрисдикції.

Загалом обсяг компетенції органів конституційної юрисдикції іноземних держав значно відрізняється від компетенції КСУ, що потребує модернізації. Звісно, це потребує відповідних консультацій, аналітичних і наукових розвідок, особливо в контексті інтеграції України до європейського правового простору. Зокрема масштабне перезавантаження як судів системи судоустрою, так і КСУ, удосконалення компетенції останнього у напрямі його розширення, належне виконання покладених функцій і повноважень сприятимуть провадженню високих стандартів організації та діяльності органу конституційної юрисдикції, реалізації багатомірної його природи та випробуванню протягом тривалого часу кращих іноземних практик, задоволення інтересів і потреб сучасної Української держави. Ідеться про те, що одним з першочергових завдань є відповідне науково-теоретичне забезпечення та практичне досягнення дієвих результатів, а не лише факту реформування. Видається необхідним уточнення понятійно-категорійного апарату, зокрема з'ясування сутності та співвідношення таких категорій, як орган конституційної юстиції, орган конституційної юрисдикції, орган конституційного правосуддя, орган конституційного судочинства, а також конституційного контролю, державного контролю, інцидентного контролю тощо. Оптимальним вбачається доповнення наявного переліку повноважень такими, як: вирішення компетенційних спорів; розгляд питань про імпічмент вищих посадових осіб держави (а не лише Президента

України); розгляд виборчих спорів і про відповідність діяльності політичних партій Конституції України тощо. Таким чином, закономірним є внесення змін і доповнень до ст. 150, 151 Конституції України, а також Закону України «Про Конституційний Суд України», Регламенту Конституційного Суду України тощо.

Потребують дослідження питання наділення повноваженнями органу конституційної юрисдикції, які є складовими законотворчого процесу, обов'язковою стадією законодавчого процесу, що передуює промульгації (наприклад, як у Франції, Казахстані); удосконалення повноважень КСУ щодо перевірки конституційності міжнародних договорів, типів конституційного контролю (процесуального, субстантивного, превентивного або попереднього, наступного, спеціального), наслідків неконституційності. Крім того, для вдосконалення системи стримувань і противаг, запобігання конституційним конфліктам між гілками влади, зокрема за участю КСУ, обґрунтованими є пропозиції щодо запровадження конституційно визначеного механізму взаємного (між різними гілками державної влади) контролю та притягнення до конституційної відповідальності (зокрема, варте уваги запровадження конституційної відповідальності суддів КСУ через процедуру вираження недовіри (імпічменту), як у Данії, Фінляндії, Японії, Литві). Тобто, йдеться про доцільність доповнення повноважень КСУ. Сподіваємося, що окреслення проблематики, здійснений аналіз і сформульовані пропозиції сприятимуть конструктивній науковій дискусії задля зміцнення конституційного порядку України, розвитку конституційної політики, конституціоналістики, врахуванню досвіду реформування іноземних держав у зазначеній сфері, упровадженню загальноєвропейських і загальноцивілізаційних цінностей.

References

- [1] Antsupova, T.O. (et al.). (2022). *Application of the Constitution of Ukraine by courts: doctrine and practice*. A.A. Yezerov, D.S. Terletskyi (Ed.). Kyiv: VAITE.
- [2] Demydenko, V.O. (2020). The Constitutional Court of Ukraine as a driver of a qualitatively new stage of modern anti-corruption reform. *Philosophical, methodological and psychological problems of law: proceedings of the 8th All-Ukrainian Scientific and Theoretical conference* (pp. 99-101). Kyiv: National Academy of Sciences. Retrieved from http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19808/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F_26.11.2020_p100-102.pdf
- [3] Holovaty, S. (2020). Backbone of the Rule of Law: The Decisive Contribution of the Venice Commission in Ukraine. In *Venice Commission. Thirty Years of Quest for Democracy through Law: 1990-2020* (pp. 339-364). Lund: Juristförlaget i Lund.
- [4] Holovaty, S. (2022). *Constitutional Lessons from the Past and from the Future: introductory Remarks at the Conference "From the National Constitution to Transnational Constitutionalism"* (Vilnius, Lithuania, 25 October).
- [5] Horodovenko, V.V. (2021). The Constitutional Court of Ukraine as the only body for the protection of the Constitution of Ukraine. In *A new way to law*. A.O. Selivanov (Ed.). Kyiv: Logos.

- [6] Hultai, M.M. (2019). *Constitutional complaint in the mechanism of access to constitutional justice*. Kyiv: TsUL.
- [7] Irlklienko, A.I. (2020). Constitutional and legal status of the Constitutional Council of France. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 138-141. doi: 10.36695/2219-5521.2.2020.23.
- [8] Kaminska, N., & Shaptala, N. (2023). Global and European constitutionalism: conceptualization of new dimensions and values. In *Modern problems of the development of international and European law*. V.V. Kopiika (Eds.). Kyiv.
- [9] Kaminska, N.V. (2022). Meritocracy as a constitutional value and key principle of public authority reform. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 51-61. doi: 10.32886/instzak.2022.04.06.
- [10] Konstanyi, O.V. (2022). Problems of restoration of the violated rights and freedoms of a person after the Constitutional Court of Ukraine established the unconstitutionality of the norms of the law. *Legal scientific electronic journal*, 9, 84-87. doi: 10.32782/2524-0374/2022-9/19.
- [11] Kostytskiy, M.V., Kaminska, N.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2019). Prospects for improving the activity of the Constitutional Court of Ukraine in the conditions of modern social transformations. *ScienceRise: Juridical Science*, 3(9), 4-11. doi: 10.15587/2523-4153.2019.180113.
- [12] Krusian, A., Zhytotovska, I., Mikhalov, V., Kuli-Ivanchenko, K., & Afanasieva, M. (2019). Amicus Curiae Institute in the Constitutional Process. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 10(7), 2040-2046. doi: 10.14505/jarle.v10.7(45).14.
- [13] Levkivska, V.M. (2019). The Constitutional Court of Ukraine as an element of democratization of social relations. *Constitutional and legal academic studies*, 1, 139-146.
- [14] Lomakin, M. (2018). The French model of constitutional control. *Entrepreneurship, economy and law*, 4, 150-155.
- [15] Mendez, M. (2017). Constitutional review of treaties: Lessons for comparative constitutional design and practice. *International Journal of Constitutional Law*, 15(1), 84-109. doi: 10.1093/icon/mox004/
- [16] Mykheienko, Yu.M. (2022). Participation of the Constitutional Court of Ukraine in amending the Constitution (an attempt at a philosophical approach) *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 27-37. doi: 10.33270/02222402.27.
- [17] Petriv, I.M. Bodies of constitutional justice in Ukraine and the states of Eastern Europe: to the question of legal nature.
- [18] Riznyk, S.V. (2020). *Constitutionality of regulatory acts: essence, assessment methodology and system of provision in Ukraine*. Lviv: LNU named after I. Franka.
- [19] Savchyn, M.V. (2020). *Constitutional justice and ensuring the constitutional order: 2005-2020*. Uzhhorod: RIK-U.
- [20] Selivanov, A. (2022). Constitutional justice in the name of peace and justice. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 5-6, 107-113.
- [21] Shaptala, N.K. (2018). *Evidence in the constitutional judicial process: philosophical and legal principles*. Kyiv: Lohos
- [22] Skrypniuk, O. (2022). The role of the Constitutional Court of Ukraine in the process of European integration of Ukraine: modern realities and prospects. *The role of the Constitutional Court of Ukraine in the implementation of the strategic course of the state to acquire full membership of Ukraine in the European Union: proceedings of the International conference* (pp. 153-166). Kyiv.
- [23] Slidenko, I. (2020). The politicization of the constitutional courts: causes and consequences (theses). *Constitutional Justice and Politics: International Congress on European and Comparative Constitutional Law* (pp. 221-223). Kosice.
- [24] Spinchevska, O.M. (2022). *Constitutional jurisdictional process in Ukraine: current state and prospects for improvement*. Kyiv: KNT.
- [25] Vodiannikov, O.Yu. (2022). Constitutional control over international treaties of Ukraine. *Public law*, 4(48), 7-29. doi: 10.32782/2306-9082/2022-48-1.

Список використаних джерел

- [1] Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / [Т. О. Анцупова та ін.]; упоряд.: А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. Київ : ВАІТЕ, 2022. 604 с.
- [2] Демиденко В.О. Конституційний Суд України як рушій якісно нового етапу сучасної антикорупційної реформи. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : матеріали VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 99–101.
- [3] Holovaty S. Backbone of the Rule of Law: The Decisive Contribution of the Venice Commission in Ukraine. *Venice Commission. Thirty Years of Quest for Democracy through Law: 1990–2020*. Lund : Juristförlaget i Lund, 2020. P. 339–364.

- [4] Holovaty S. Constitutional Lessons from the Past and from the Future: introductory Remarks at the Conference «From the National Constitution to Transnational Constitutionalism» (Vilnius, Lithuania, 25 October 2022).
- [5] Городовенко В. В. Конституційний Суд України як єдиний орган захисту Конституції України. *Новий шлях до права* : кол. монографія / кер. авт. кол. А.О. Селіванов. Київ : Логос, 2021. С. 67–79.
- [6] Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : курс лекцій. Київ : ЦУЛ, 2019. 270 с.
- [7] Ірклієнко А. І. Конституційно-правовий статус Конституційної ради Франції. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 138–141. doi: 10.36695/2219-5521.2.2020.23.
- [8] Камінська Н., Шаптала Н. Глобальний і європейський конституціоналізм: концептуалізація нових вимірів і цінностей. *Сучасні проблеми розвитку міжнародного та європейського права* : монографія / заг. ред. В. В. Копійки. Київ, 2023. 304 с.
- [9] Камінська Н. В. Меритократія як конституційна цінність і ключова засада реформування публічної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 4. С. 51–61. doi: 10.32886/instzak.2022.04.06.
- [10] Константий О. В. Проблеми відновлення порушених прав і свобод особи після встановлення Конституційним Судом України неконституційності норм закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 84–87. doi: 10.32782/2524-0374/2022-9/19.
- [11] Костицький М. В., Камінська Н. В., Кушакова-Костицька Н. В. Перспективи вдосконалення діяльності Конституційного Суду України в умовах сучасних суспільних трансформацій. *ScienceRise: Juridical Science*. 2019. № 3 (9). С. 4–11. doi: 10.32782/2524-0374/2022-9/19.
- [12] Krusian A., Zhytotovska I., Mikhalov V., Kuli-Ivanchenko K., Afanasieva M. Amicus Curiae Institute in the Constitutional Process. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10. Issue 7. P. 2040–2046. doi: 10.14505/jarle.v10.7(45).14.
- [13] Левківська В. М. Конституційний Суд України як елемент демократизації суспільних відносин. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. Вип. 1. С. 139–146.
- [14] Ломакін М. Французька модель конституційного контролю. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 150–155. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/26.pdf>.
- [15] Mendez M. Constitutional review of treaties: Lessons for comparative constitutional design and practice. *International Journal of Constitutional Law*. 2017. Vol. 15. № 1. P. 84–109. doi: 10.1093/icon/mox004
- [16] Михеєнко Ю. М. Участь Конституційного Суду України в новелізації Конституції (спроба філософського підходу) *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 27–37. doi: 10.33270/02222402.27.
- [17] Петрів І. М. Органи конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи: до питання про юридичну природу.
- [18] Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 542 с.
- [19] Савчин М. В. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020 : монографія. Ужгород : РІК-У, 2020. 384 с.
- [20] Селіванов А. Конституційне правосуддя в ім'я миру та справедливості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 5–6. С. 107–113.
- [21] Шаптала Н. К. Доказування у конституційно-судовому процесі: філософсько-правові засади : монографія. Київ : Логос, 2018. 388 с.
- [22] Скрипнюк О. Роль Конституційного Суду України в процесі євроінтеграції України: сучасні реалії та перспективи. *Роль Конституційного Суду України в реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі* : зб. матеріалів Міжнар. конф. (Київ, 28 черв. 2022 р.). Київ, 2022. С. 153–166.
- [23] Slidenko I. The politicization of the constitutional courts: causes and consequences (theses). *Constitutional Justice and Politics* : International Congress on European and Comparative Constitutional Law (Regensburg, 14–15 October 2016). Kosice, 2020. P. 221–223.
- [24] Спінчевська О. М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення : монографія. Київ : КНТ, 2022. 246 с.
- [25] Водяніков О. Ю. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 7–29. doi: 10.32782/2306-9082/2022-48-1.